

## הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולמן בן הרב ישראל זצ"ל

### חרוסת

(ק"ד א') (המשך משנה: 1) (ומביאים חרוסת) אע"פ שאין חרוסת מצוה.

(2) רבי אליעזר ברבי צדוק אומר: מצוה.

(קט"ז א') ואי לא מצוה, משום מאי מייתי לה?

אמר רבי אמי: משום קפא (שרף החזרת קשה הוא, והרי הוא כארס).<sup>1</sup>

(ומברר) מאי מצוה?

רבי לוי אומר: זכר לתפוח.<sup>2</sup>

ורבי יוחנן אומר: זכר לטיט.

אמר אביי: הלכך צריך לקהוייה (להטיל בו תפוחים ויין שיש בהם חמיצות) זכר לתפוח, וצריך לסמוכיה (לכתוש בו הרבה ירקות שיהא עבה) זכר לטיט.

### שיטות הראשונים

**האם חרוסת מצוה:** כתבו **תוספות**, משמע דהלכה כרבי אלעזר ברבי צדוק. וכן עשה ה"ר יוסף בסדרו. וכן פסק בעל העיטור. וכן כתב הרמב"ם "החרסת - מצוה מדברי סופרים, זכר לטיט שהיו עובדין בו במצרים".<sup>3</sup> וכן כתב המאירי.<sup>4</sup> ובארחות חיים וכלבו כתבו, ולא יברך על החרוסת, כמו שאמרו במשנה שאין חרוסת מצוה, ואינו אלא לזכר בעלמא. ועוד מפני שהוא טפל והכרפס עיקר, ומברך על העיקר ופותר את הטפל.<sup>5</sup>

### שולחן ערוך

(או"ח, הלכות פסח, סימן תעג)

ה. ... הגה: ... וחרסת יעשה עב, זכר לטיט, ואחר כך נותנין בו מעט חמץ או יין אדם זכר לדם, (טור). ועושים החרסת מפרות שנמשלו בהם ישאל (תוספות פ' ע"פ), כגון תפוחים, תאנים, אגוזים, רמונים, שקדים; ונותנין עליו תבלין, כגון קנמון וזנגביל הדומים לתבן שהיו מגבלין בו הטיט (טור).

1. ורינו חננאל פירש (קט"ו ב'), משום קפא, כדי שתמות הקפא שבאותו הירק מן החומץ שבחרוסת. פירוש קפא, תולעת. עיי"ש (והו"ד בראשונים).  
2. במסכת סוטה (י"א ב') שהיו יולדות שם בניהם בלא עצב, שלא יכירו בהן מצריים, דכתיב "תחת התפוח עורתיך" (שיר השירים ח,ה).  
3. ובפירוש המשנה כתב הרמב"ם, 'ורבי צדוק שאומר חרוסת מצוה, חייב לדעתו לברך אשר קדשנו במצותיו וצונו על אכילת חרוסת. ואינה הלכה, ונראה שבחיבורו 'משנה תורה' חזר בו. וכן כתב המאירי.  
4. ובטור (סי' תעה) כתב שאין מברכין על החרוסת, אע"פ שהוא מצוה, לפי שהוא טפל למרור. וכן ראה להלן.  
5. מקורות: תוספות (קט"ז א', ד"ה תגרי). רמב"ם (הל' חמץ ומצה ז,יא). מאירי (ק"ד א', ד"ה רבי אלעזר ב"ר צדוק). ארחות חיים (ח"א, סדר ליל הפסח, אות טז). כלבו (סי' ג, ד"ה והנה לך).

## הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

### כוס שני ואמירת ההגדה

(קט"ז א') **משנה:** מזגו לו כוס שני. וכאן הבן שואל אביו (מה נשתנה עכשיו שמוזגים כוס שני קודם אכילה). ואם אין דעת בבן (לשאל מעצמו) אביו מלמדו.

(המשך **משנה:**) מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות? שבכל הלילות אנו אוכלים חמץ ומצה, הלילה הזה כולו מצה. שבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות, הלילה הזה מרור. שבכל הלילות אנו אוכלין בשר צלי שלוק (מבושל הרבה) ומבושל, הלילה הזה כולו צלי (שקרבו פסח נאכל צלי). שבכל הלילות אין אנו מטבילין אפילו פעם אחת, הלילה הזה שתי פעמים.

(המשך **משנה:**) ולפי דעתו של בן, אביו מלמדו. (אם היה הבן) חכם, בנו שואלו. ואם אינו חכם, אשתו שואלתו. ואם לאו, הוא שואל לעצמו. ואפילו שני תלמידי חכמים שיודעין בהלכות הפסח שואלין זה לזה.

(המשך **משנה:**) מתחיל בגנות (עם ישראל בתקופת השעבוד), ומסיים בשבח (לאחר יציאת מצרים). ודורש (פרשת מקרא ביכורים<sup>6</sup>), מ"אַרְמֵי אֶבֶד אָבִי", עד שיגמור כל הפרשה כולה.

(ומברר) מאי בגנות?

(1) רב אמר: מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו.

(2) ושמואל אמר: עבדים היינו.

(קט"ז ב') **משנה:** רבן גמליאל היה אומר: כל שלא אמר שלושה דברים אלו בפסח (שלא פירש טעמים), לא יצא ידי חובתו. ואלו הן: (קרבו) פסח, מצה, ומרור.

פסח, על שום שפסח המקום על בתי אבותינו במצרים.

מצה, על שום שנגאלו אבותינו ממצרים (בחפזון ולא הספיק אז בצקם להחמיץ).

מרור, על שום שמררו המצריים את חיי אבותינו במצרים.

(המשך **משנה:**) בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, שנאמר "וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם ההוא לֵאמֹר בְּעֶבְרַת זֶה עָשָׂה ה' לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם" (משמע לי לעצמי, ולא רק לאבותינו).

אמר רבא: צריך שיאמר "וְאוֹתָנוּ הוֹצִיא מִשָּׁם (למען הביא אותנו לתת לנו את הארץ אשר נשבע לאבותינו)<sup>8</sup>".

אמר רבא: מצה צריך להגביה (כשאומר מצה זו שאנו אוכלין, להראותה למסובים ולחבב המצוה בעיניהם). ומרור צריך להגביה. בשר (של שני התבשילים שבקערה, שאחד מהם זכר לקרבן הפסח) אין צריך להגביה (שהרי אינו יכול לומר פסח זה). ולא עוד אלא שנראה כאוכל קדשים בחוץ.

<sup>6</sup> דברים, פר' כי תבוא, פרק כו.

<sup>7</sup> שמות, פר' בא, יג, ת.

<sup>8</sup> דברים, פר' ואתחנן, וכו'. שצריך להראות את עצמו כאילו יצא משם שאף אותנו גאל הקב"ה. רשב"ם.

## הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

### שיטות הראשונים

**חובת סיפור יציאת מצרים:** כתב הרמב"ם, "מצות עשה שלתורה לספר בנסים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים בליל חמשה עשר בניסן... וכל המאריך בדברים שארעו ושהיו - הרי זה משבח... מצוה להודיע לבנים ואפלו לא שאלו, שנאמר: "והגדת לבנך"... וצריך להתחיל בגנות ולסיים בשבח... וכן מתחיל ומודיע שעבדים היינו לפרעה במצרים, וכל הרעה שגמלנו, ומסיים בנסים ונפלאות שנעשו לנו ובחרותנו..."

**מתחיל בגנות:** רב אמר 'מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו', ושמואל אמר 'עבדים היינו'. וכתב רבינו חננאל, והאידיא עבדין כתרווייהו. וכן כתבו רי"ף ורא"ש<sup>9</sup>

**כל שלא אמר ג' דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו:** כתבו ר"ן, ריטב"א, והמאירי, כלומר לא יצא ידי חובתו כראוי; אבל 'לא יצא ידי חובתו כלל', לא קאמר.<sup>10</sup>

### שולחן ערוך

(או"ח, הלכות פסח, סימן תעג)

ז. מוזגין לו מיד כוס שני, כדי שישאלו התינוקות למה שותים כוס שני קדם סעודה. ואם אין חכמה בבו, אביו מלמדו. אם אין לו בן, אשתו שואלתו; ואם לאו, הוא שואל את עצמו. ואפלו תלמידי חכמים שואלים זה לזה: מה נשתנה וכו' וכשהבן או האשה שואלת, אין צריך לומר: מה נשתנה, אלא מתחיל עבדים (מהרי"ל). וכשמתחיל עבדים היינו לפרעה, מחזיר הקערה שבה המצות לפניו וקורא כל ההגדה, וכשיגיע למצה זו צריך להגביה, להראותה למסבין שתחבב המצה עליהם. ויש להגביה מצה הפרוסה שהיא פלחם עני (מהרי"ו), וכן כשיגיע למרור זה...

## החלק הראשון של ההלל, וחתימתו

(קט"ז ב') (המשך משנה): (ואומר) לפיכך אנחנו חייבים להודות להלל, לשבח, לפאר, לרומם, להדר, לברך, לעלה, ולקלס, למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הניסים האלו: הוציאנו מעבדות לחירות, מיגון לשמחה, ומאבל ליום טוב, ומאפילה לאור גדול, ומשעבוד לגאולה. (ועל כן) ונאמר לפניו הללויה.

(המשך משנה): עד היכן הוא אומר (החלק הראשון שלפני הסעודה)?

(1) בית שמאי אומרים: עד "אם הבנים שמחה" (מזמור ראשון בלבד).

(2) ובית הלל אומרים: עד "חלמיש למעינו מים" (כלומר גם "בצאת ישראל" עד סופו).

<sup>9</sup> וריטב"א כתב: רב אמר: מתחלה עובדי ע"ז היו אבותינו. ורבא אמר: עבדים היינו לפרעה. ואיפסיקא הלכתא כותיה דרבא דהוא בתראה, ורב נחמן עבד כותיה בעובדא דדרו עבדיה. ומסתברא שלא נחלקו אלא באיזה מתחילין, דרב סבר מתחלה עובדי ע"ז כמו שהיה המעשה, ורבא אמר עבדים שהוא תוקפו של נס ואח"כ מתחילין בגנות ע"ז, ולפי זה מנהגינו כרבא. דאי פליגי לגמרי, נהיגא דלא כחד! מקורות: רי"ף (כה ב בדפיו). רא"ש (סי' ל). ריטב"א (הגדה של פסח, ד"ה עבדים היינו).

<sup>10</sup> ודכוותה בסוכה (כ"ח א') 'אם כן היית נוהג, לא קיימת מצות סוכה מימך', לאו דוקא. דהא לא הוי טעמא דההיא, אלא משום דילמא אתי לאמשוכי בתר שולחנו, וכל היכא דלא אימשך לא סגי דלא יצא!! אלא ודאי כדאמרין. ר"ן. מקורות: ר"ן (כה ב בר"ף, ד"ה כל מ). ריטב"א (יומא ל"ז ב', ד"ה הקורא). מאירי (ברכות י"ב ב', ד"ה כל השנה). וראה עוד רמב"ן (מלחמות, ברכות ב ב ד"ה אמר הכותב).



הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:  
בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דבליצקי זצ"ל,  
ויבדלחט"א הרב אשר וייס  
והרב שריאל רוזנברג שליט"א.  
הארות והערות יתקבלו בברכה.

## הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

(המשך משנה): וחותרם בגאולה:

(4) רבי טרפון אומר: (ברוך) אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים. ולא היה חותרם (בברוך, מידי דהוה אברכת פירות וברכת המצוות, דכולה הודאה היא).

(2) רבי עקיבא אומר: (חותם בה נמי בברוך, לפי שמוסיף בה דברי ריזוי ובקשה, והיא ברכה ארוכה) כן ה' אלוהינו ואלוהי אבותינו יגיענו למועדים ולרגלים אחרים הבאים לקראתנו לשלום, שמחים בבנין עירך וששים בעבודתך, ונאכל שם [מן הזבחים ומן הפסחים וכו' עד ברוך אתה ה' גאל ישראל].

(ק"ז ב') (שנינו במשנה) וחותרם בגאולה. אמר רבא: קריאת שמע (ברכת גאולה שאחר קריאת שמע) והלל (של ערבי פסחים) גאל ישראל (בלשון עבר, כרבי עקיבא דמתניתין שמספר ומשבח על גאולת ישראל שעברה). דצלותא, גואל ישראל. מאי טעמא? דרחמי ניהו (שאנו מתפללין על העתיד).

### שיטות הראשונים

**אחיזת הכוס ביד עד סיום ברכת אשר גאלנו:** כתבו ראשונים בשם **מדרש שוחר טוב**, כשמגיע ללפיכך אוחז כוסו בידו כדי לומר שירה על היין. וכתב האגור בשם מהרי"ל, כשנוטל הכוס בידו כשמגיע ללפיכך נכון לכסות המצה שלא יראה הפת בושטו וכן מנהג נקיי הדעת. עד אותה שעה תהא המצה מגולה קצת כדאמרין לחם שעונין עליו דברים הרבה. וכן פסקו שו"ע ורמ"א.<sup>11</sup>

**וחותרם בגאולה:** פסקו רי"ף, רא"ש, ורמב"ם כרבי עקיבא. וכתב הרמב"ם, "וחותרם" ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם, אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים והגיענו ללילה הזה לאכל בו מצה ומרורים, ובזמן הזה מוסיף "כן יי אלהינו ואלהי אבותינו יגיענו למועדים ולרגלים אחרים הבאים לקראתנו לשלום, שמחים בבנין עירך וששים בעבודתך, ונאכל שם מן הזבחים ומן הפסחים שיגיע דמם על קיר מזבחה לרצון, ונודה לך שיר חדש על גאלתנו ועל פדות נפשנו", ברוך אתה יי, גאל ישראל, ומברך על הגפון, ושותה הכוס השני.<sup>12</sup>

### שולחן ערוך

(או"ח, הלכות פסח, סימן תעג)

ז. ... וכשיגיע ללפיכה, מגביה כל אחד כוסו בידו עד שחותם גאל ישראל. הגה: ונוהגין לזרק מעט מן הפוס באצבעו (דברי עצמו) כשמגיע לדם ואש ותמרות עשן, וכן כשמזכיר המכות דצ"ך עד"ש באח"ב בכלל ובפרט, הכל ט"ז פעמים (מהרי"ל). ויהיה הפת מגולה בשעה שאומר ההגדה עד לפיכה שאוחז הפוס בידו. ואז יכסה הפת (אגור ובית יוסף).

<sup>11</sup> או"ח תעג, ז. מקורות: הגהות מיימוניות (דפ' קושטא הל' חמץ ומצה חה, נוסח ההגדה אות ג; הו"ד בב"י). האגור (הל' ליל פסח, סי' תשצח). מהרי"ל (שו"ת סי' נח, שאלה ב).

<sup>12</sup> מקורות: רי"ף (כו א בדפיו). רא"ש (סי' ל). רמב"ם (הל' חמץ ומצה חה).

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:  
בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דבליצקי זצ"ל,  
ויבדלחט"א הרב אשר וייס  
והרב שריאל רוזנברג שליט"א.  
הארות והערות יתקבלו בברכה.

## הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

### חיוב סומא באמירת הגדה

(קט"ז ב') אמר רב אחא בר יעקב: סומא פטור מלומר הגדה. כתיב הכא<sup>13</sup> "בְּעָבוֹר זֶה", וכתוב התם<sup>14</sup> (בעניין בן סורר ומורה) "בְּנִנּוּ זֶה". מה להלן פרט לסומא, אף כאן פרט לסומין.

איני? והאמר מרימר: שאלתינהו לרבנן דבי רב יוסף. מאן דאמר אגדתא בי רב יוסף? אמרו: רב יוסף. מאן דאמר אגדתא בי רב ששת? אמרו: רב ששת (ומאורי עיניים היו).

קסברי רבנן (רב ששת ורב יוסף): מצה בזמן הזה דרבנן.

מכלל דרב אחא בר יעקב סבר מצה בזמן הזה דאורייתא?! והא רב אחא בר יעקב הוא דאמר מצה בזמן הזה דרבנן!

קסבר, כל דתקון רבנן, כעין דאורייתא תיקון.<sup>15</sup>

לרב ששת ולרב יוסף נמי, הא ודאי כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תיקון!

הכי השתא! בשלמא התם, מדהוה ליה למיכתב 'בננו הוא' וכתוב 'בננו זה', שמע מינה פרט לסומין הוא דאתא. אבל הכא, אי לאו 'בעבור זה', מאי לכתוב? אלא, בעבור מצה ומרור הוא דאתא.<sup>16</sup>

### שיטות הראשונים

**חיוב סומא בהלכות ובהגדה:** הרי"ף, רא"ש, ורמב"ם השמיטו הדין. ורבינו ירוחם כתב, סומא פטור מלומר הגדה, כמו שפטור מכל המצוות. ומכל מקום חייב בכל מדרבנן. ולהוציא הרבים יכול להוציא, למאן דאמר מצה בזמן הזה דרבנן, דאתי דרבנן ומוציא דרבנן.<sup>17</sup> ורי"ז והמאירי, למרות שפסקו מצה בזמן הזה דאורייתא, פסקו שסומא חייב בהגדה, ומוציא אחרים ידי חובתן.<sup>18</sup>

<sup>13</sup> שמות, פר' בא, יג.ח.

<sup>14</sup> דברים, פר' כי תצא, כא.כ.

<sup>15</sup> וכשם שבזמן שבית המקדש קיים פטור, השתא נמי פטור, ואינו מוציא אחרים ידי חובתן. רשב"ם.

<sup>16</sup> לכך אני אוכל מצה ומרור, וזכר למה שעשו לי בצאתי ממצרים. ורב ששת ורב יוסף גזירה שוה לא גמרי.

<sup>17</sup> ותמה עליו ה"י, דלא פטרו מכל המצוות, אלא רבי יהודה, בפרק החובל (ב"ק פ"ז א'), ולית הלכתא כוותיה (אלא סומא חייב מהתורה בכל המצוות!) ומיהו מה שכתב דמכל מקום חייב בכל מדרבנן, כן כתבו התוספות בפרק החובל (ד"ה וכן, דיבור שני) אליבא דרבי יהודה.

<sup>18</sup> כן ראיתי הוכחה זו בספר 'בירור הלכה' (מכון 'הלכה ברורה'). וכן מבואר בדברי ה"י להלכה, כנזכר לעיל. וכן פסק הפרי חדש (סו"ס תעג), וכתב, וכבר תמה עליו ה"י למה פסק כרבי יהודה, וגם הרדב"ז בתשובה, ביקש חבר לרבינו ירוחם ולא מצא, וכתב שכל הפוסקים חלוקים עליו. והשתא אף סומא מעיקרא מוציא אחרים ידי חובה, לפי שהוא חייב בכל מצוות האמורות בתורה, וכן עיקר. וכן פסק שו"ע הרב (או"ח תעג, סעי' נב). מקורות: רבינו ירוחם (תולדות אדם וחווה, נתיב ה, ח"ד). ריא"ז (הלכה ג, סעי' ט). מאירי (קט"ז ב', ד"ה הסומא).